

Syýasy ýelpewaç

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Syýasy ýelpewaç SYÝASY ÝELPEWAÇ

Heniz ortada ideologiýa diýen düşünje ýokka, «çep» we «sag» adalgalary ilkinji gezek 1789-njy ýylyň Beýik Fransuz rewolýusiýasy wagtynda döwlet mejlisiniň agzalarynyň arasynda orta atyldy:

Mejlisiň başlygynyň sagynda dine, korola wepaly öňki režimiň goldawçylary, çepinde bolsa radikal rewolýusionerler oturdy.

1791-nji ýyldan başlap mejlisiň agzalary üýtgese-de, taraplaşmalar dowam etdi – «täzelikçiler», «ylymlylar» merkezde we çepde, özlerine konstitusiýanyň wyždanly goragçylary» diýýän öňki režimiň tarapdarlary sagda oturdy.

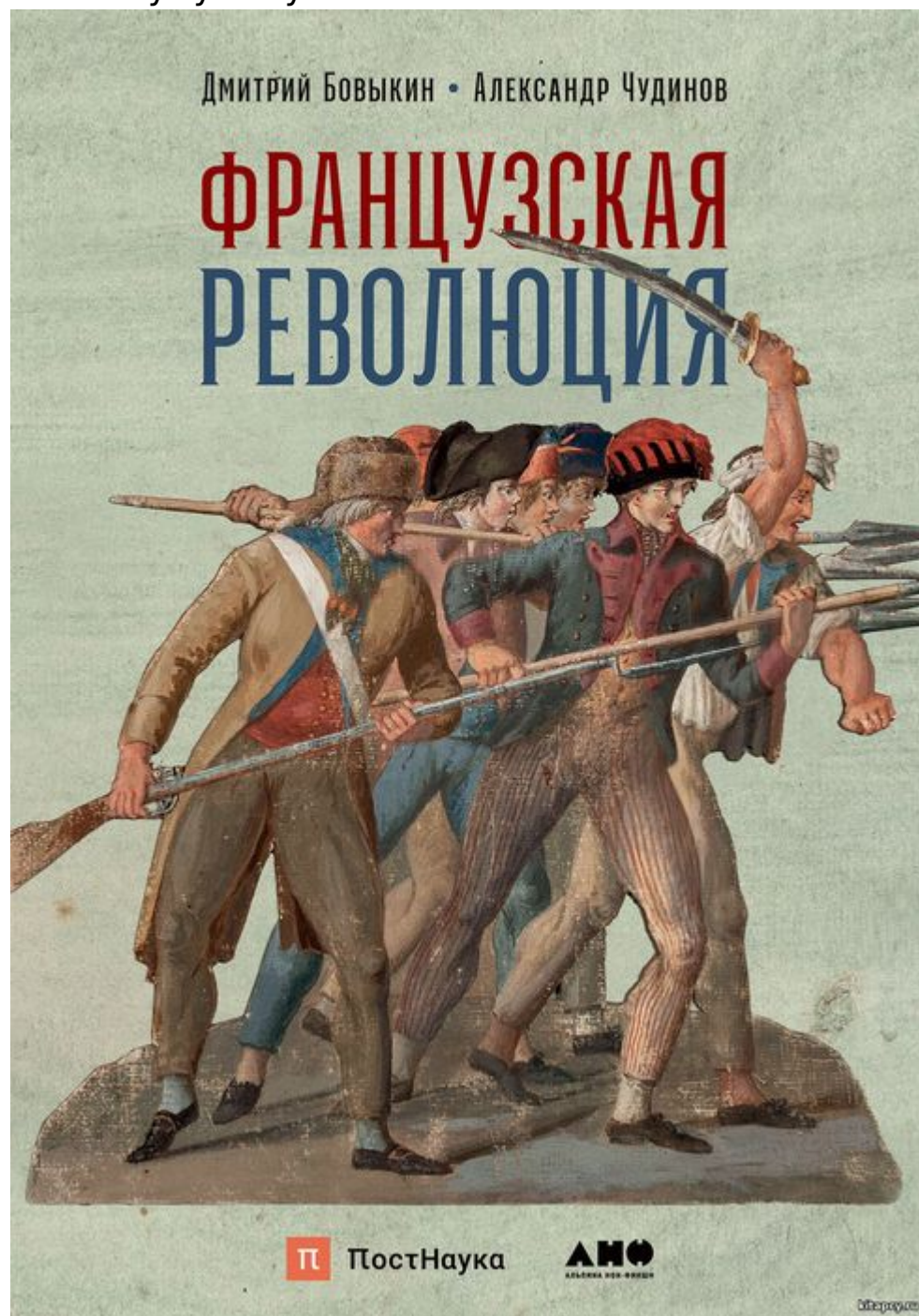
Ýuwaş-ýuwaşdan «buržuaziýanyň aristokratiýa bilen dil tapyşmagy» netijesinde bu düşünjelere «ekstremistik sag», «ekstremistik çep» we «merkezi sag», «merkezi çep» adalgalary goşuldy...

Işçiler synpy 1848-nji ýylyň rewolýusiýasynda taraplaşma «demokratik sosialistler» bilen «yzagalaklar» hökmünde görüldi.

1871-nji ýylda Üçünji Respublikanyň ygylan edilmegi bilen

birlikde adalgalar syýasy partiýalar tarapyndan oňlandy:
Respublikaçy çep, Merkezi sag, Merkezi çep, Ekstremistik çep
(1876) we Radikal çep (1881)... we ş.m. we ş.m.

Şuny-da aýdyp geçeýin: «Çep» we «sag» sözleei ilkibaşda
garşydaşlary tarapyndan sögünç söz hökmünde ulanyldy.
Hakykatda çepdäkiler özlerini köplenç «respublikaçylar»,
sagdakylar bolsa özlerini «konserwatiw» diýip
atlandyryýardylar...

* * *

«Çep» we «sag» sözleriniň ulanşygy Fransiýadan beýleki
ýurtlara ýaýrady. Mysal üçin, iňlis syýasatynda «sag» we «çep»

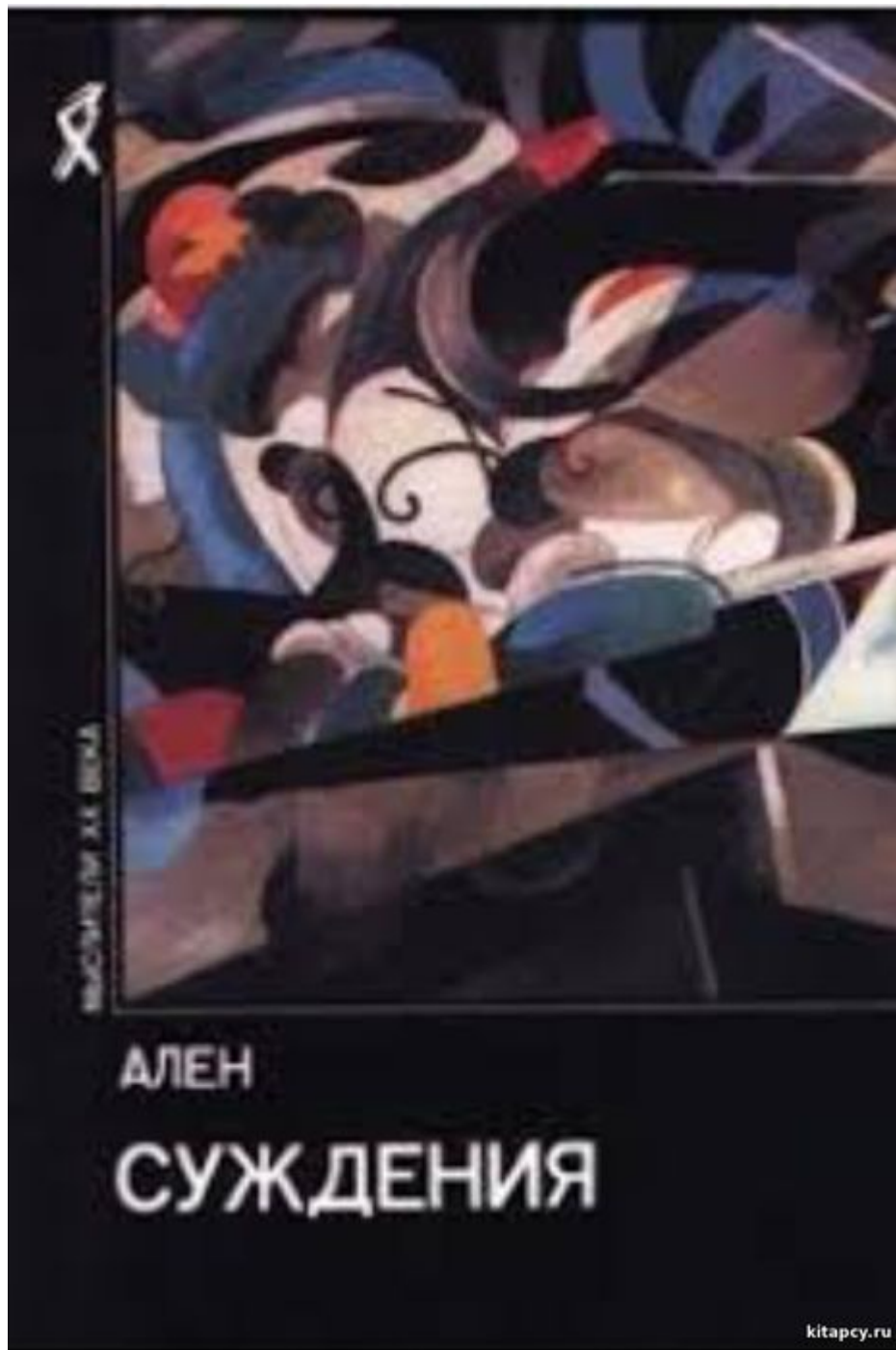
adalgalary ilkinji gezek 30-njy ýyllaryň ahyrlarynda Ispaniýanyň graždanlyk uruşyna degişli jedeller bilen ulanşyga girdi. Täsin ýeri, ispan graždanlyk urşunda faşist falangistler «sag» we «çep» düşüňjeleriniň ýokdugyny (senkretik syýasaty) ilkinji bolup orta atan hereket boldy!

Dünýäde umuman alanda çep ganat azatlyk, deňlik, doganlyk, adam hukuklary, progressiwlik, reforma, internasionalizm ýaly pikirlere, sag ganat häkimiýet, ierarhiýa, tertip-düzgün, watansöýüjilik, borç ýaly düşüňjelere agram berdi.

Iki düşüňjäniň her ýurtda aýry-aýry manysynyň bardygyny-da nygtamak gerek:

Öňler köpçülik bölünişigiň düýp faktorynyň «synpdygyny» pikir edýärdi. Aýratynam Günbatarda kapitalistik ykdysadyýetler ösdügiçe, aristokratiýanyň ýerini buržuaziýa eýeledigiçe, ýewropaly işçiler synpy koloniýalardan gelýän düşewüntlere «şärikdeş» edildigiçe «synp» nygtamalaryny azaltdy.

Galyberse-de, Sowet Soýuzynyň dargamagy Günbataryň syýasy partiýalarynda düýpli üýgeşmelere getirdi. Günbatarly-Günbatarçy partiýalaryň ykdysady-syýasy çemeleşmelerinde çep bilen sagyň arasynda ideologik tapawut azalmaga başlady. Bölünişik awtoritarlyk, dünýewilik, jynsyýetçilik, feminizm, daşky gurşawyň hapalygy, etnosite ýaly meselelere tarap taýdy... Mysal üçin:

* * *

Neoliberalizmiň çepdäki «Üçünji ýolunyň» wekili Toni Bleýr 2006-njy ýykda Angliýanyň premýer-ministri bolup işleýän döwri syýasatdaky esasy bölünişige çep-sag däl-de, açyk-ýapyk hökmünde baha berdi. «Açyk» saýlawçylar medeni taýdan liberallaşmaga, köpmedeniýetlilige, globallaşmaga meýilli bolup, «ýapyk» saýlawçylar medeni taýdan konserwatiw, göçe garşy bolmak ýaly goragçylyga ýakyn durýardy!

Ýagny... Syýasy çemeleşme diňe sosial-medeni meseleleriň üstünden amala aşyrylmaga başlandy. Ýygy-ýyggydan ýeke çep-sag

gurşawynyň syýasy garaýyşlardaky köpdürliligi kesgitlemek üçin ýeterlik dældigi öňe sürüldi.

«Deňlikçilik» ýaly sosial adalat talaplary ýatdan çykaryldy. «Imperializm» komplimasiýaçy düşünje ýaly görkezilmäge başlandy!

Hem dünýäniň çar künjünde her garaýyşy gurşap alan we adyna «beýik çadyr partiýalary» diýilýän strukturalar orta çykdy.

Şeýle-de: ekstremistik çepiň we ekstremistik sagyň garşydaş uç däl-de, birmeňzeşdigini öňe sürýän «at naly teoriýasy» orta atyldy!

Netijede:

Öz ideologiýasynyň mümkin bolan ýeke-täk syýasy garaýyşdygyny öňe sürýänler çep we sag düşüňjeleriniň «möwritiniň geçendigini» öňe sürdi!

“Alen” tahallusyny ulanan fransuz akyldary Emil-Ogýust Şartýeniň 1931-nji ýylda aýdan sözünü mysal getireýin:

«Adamlar maňa sagçy partiýalar bilen çepçi partiýalar bölünişiginiň häzirem güýjüniň bardygyny-ýokdugyny soranlarynda kelläme gelyän birinji zat şu: Bu soragy berýän adam gürrüňsiz çepçi däl».

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 27.02.2024 ý. Publisistika